

**IHRACATIN TESVİKİ VE TÜRKİYE'DE İHRACATTA VERGİ
İADESİ ÜZERİNE BİR REGRESYON ANALİZİ**

Yrd.Doc.Dr.Selim ERDOĞAN (*)

GİRİŞ

Çağımızda teknolojinin dev adımlarla ilerlemesiyle ekonomilerin dışa bağılılıkları da artmaktadır. Devletler, yeni üretim tekniklerini kullanabilmek ve milletlerin refahını arttıran yeniliklere sahip olabilmek için; bazı durumlarda teknoloji, bazı durumlarda hammadde veya yarı mamul ve bazen de nihai mamulleri her geçen gün daha fazla ithal etme durumundadırlar. Bu artan ithalat ihtiyacını karşılayabilmek için ise, döviz gelirlerini arttırmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Görünmeyen işlemlerden veya yabancı sermayeden elde edilen gelirler, eskisi gibi rahat ve yüksek olmadığından, milletler şimdi bir ihracat yarışına girişmişlerdir. Bu gelirleri önemli ölçüde kesilen eskiden beri uluslararası rekabete açık ülkelerde ihracat, ekonomi politikalarının en önemli bir faktörü olmuştur. Dış rekabete açık olmayan ekonomiler de, hem ithalat ihtiyaçlarını karşılamak hem de sanayi ürünlerine yeni pazarlar bulup üretimlerini arttırmak üzere büyük ihracat çabaları içindedirler.

İhracatlarını geliştirmek üzere hem sanayileşmiş ülkelerde hem de sosyalist ülkelerde devlet ekonomiyeye müdahale etmek ihtiyacını duymuştur.

Zaten dış pazarlara girebilmek kadar yabancı ülkelerde bazı satış işlemleri de önemli tehlikeler ve riskler gösterir ki, bunların sadece özel teşebbüs

(*) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

tarafından taşınması, birçok durumda imkânsızdır. Bu risklerin karşılanması ve yalnız başına ihracat işlerini yürütmeğe gücü yetmeyecek firmalara bu gücün kazandırılması için, devletin desteği gereklidir. Bu nedenlerle, sanayileşmiş ülkeler de, geri kalmış ülkeler de ihracatçıları çeşitli yöntemlerle desteklemişler, sübvansiyone etmişlerdir. Sosyalist ülkelerde durum, biraz daha farklıdır. Dış ticaret devlet tarafından yürütüldüğü için, ihtiyaçları olan döviz sağlamakta, maliyete pek bakmamakta, birçok defalar büyük fiyat kırışlarıyla yabancı pazarlara girmektedirler.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde: ihracatın teşvik edilmesinin önemi ve çeşitli teşvik çeşitleri kısaca anlatılmaya; ikinci bölümde ise, Türkiye'deki ihracatta yapılan vergi iadesi üzerine, gerçek verilerden yararlanılarak bir regresyon analizi yapılmaya çalışıldı. Bu analizin bir yorumu yapılarak çalışma bitirildi.

1. İHRACATI TEŞVİKİN ÖNEMİ

Kalkınmalarını sanayileşerek gerçekleştirme çabası içinde bulunan az gelişmiş ülkeler, ihtiyaç duydukları hammadde ve yatırım mallarının ithalini, ihracattan elde ettikleri gelirlerle gerçekleştirmek durumundadırlar. Bu yüzden az gelişmiş ekonomilerde, iç sanayileşme stratejisi ile dış ticaret politikası, bir bütünün parçaları gibidir. Ekonomiye mal giriş ve çıkışı, sadece ekonomideki "varolan durum" ile değil, dış ticaretin yapısı ve uygulanan politika, ekonominin kalkınmasını (sanayileşmesini) yakından ilgilendirmektedir.

Bu açıdan bakılınca, gelişmekte olan bir ekonomi için ihracat, temel fonksiyonu olan "döviz kazandırıcılık" yanında, ekonominin sanayileşmesini de etkileyen bir takım tali fonksiyonlara da sahiptir. Bu fonksiyonlar şöylece özetlenebilir:

- Piyasa geliştirici etki; az gelişmiş ekonomiler genellikle "sınırlı" piyasa koşullar altında bulunmaktadır. ihracat dolayısı ile iç pazarlara ek ola-

rak, belirli bir ölçüde de olsa dış pazar sağlanmakta ve böylece iç piyasanın sınırlılık derecesi azaltılmış olmaktadır.

- Gelişmekte olan ekonomilerde, endüstriyel kesimin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, yukarıda sözü edilen piyasa sınırlılığına bağlı olarak, firmalarda ve endüstrilerde "optimum ölçeğin" altında kalınmasıdır. İhracat imkânı varolan endüstriler, geniş bir dış piyasa ile karşı karşıya bulduklarından, optimum ölçeğe ulaşma olanağına sahip olacaklardır. Bu durumda, firmaların ve endüstrilerin dengeli bir yapı sunması gerekir. Aksi takdirde, yani büyük dalgalanmaların ortaya çıkması halinde, eksik kapasite ile çalışma zorunluluğu söz konusu olacaktır.

- İhracat dolayısıyla hem iç, hem de dış piyasa için çalışan endüstri dallarının gelişme göstermesi sonucu, ekonomik yapı içinde, "Dışsal ekonomilerin" ortaya çıkması sağlanacaktır. Dışsal ekonomilerin dolaylı gelir yaratma etkisi yanında, istihdam etkisini de olumlu bir faktör olarak belirtmek gerekir.

- Sanayi ürünleri ihracatının ekonomi üzerindeki diğer bir olumlu etkisi de, ihracat dallarının uluslararası piyasalar ile temas etmeleri sonucu; maliyet, kalite, pazarlama ve rekabet koşulları açısından ortaya çıkacak olan gelişmelerdir. Uluslararası rekabet koşullarının yaratacağı baskı, endüstrilerin daha etkin çalışmalarına imkân hazırlayacaktır. İhracatta sanayi ürünlerinin oranının arttırılması, ticaret hadleri açısından da önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, tarımsal ürünler ihracat edip, sanayi ürünleri ithal eden az gelişmiş ekonomilerde ticaret hadleri, bu ülkelerin aleyhine dönmektedir. Bu bakımdan, ihracat içindeki sanayi ürünleri payının arttırılması, ekonomik gelişme açısından olumlu etki yapacaktır(1).

İşte ihracata yönelik bir sanayileşme yerine kendi imkânları çerçevesinde ithal ikamesi sağlayan sanayileşme politikasına öncelik veren az gelişmiş ülkeler, zamanla karşı karşıya kaldıkları finansman

problemleri ve yukarıda . özetlemeye çalıştığımız fonksiyonları nedeniyle, sanayileşme politikasında, ihracata yönelik bir değişiklik yapma gayreti içine girmişlerdir.

Özellikle sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının arttırılmasına ağırlık veren bu gayretler sonucunda, 1953 yılında gelişmekte olan bütün ülkelerin ihracatında % 8.5 olan sanayi ürünleri ihracatının payı, 1976 yılında % 17.18'e çıkmıştır. Hatta bu oran; petrol ihracatçısı ülkeler dışındaki gelişmekte olan ülkeler ele alındığında, % 34,87 gibi yüksek bir düzeye ulaşmaktadır(2).

Bu sonuca ulaşılmasına, ihracata yönelik bir sanayileşme politikası izlenmesi yanında, uygulanmakta olan ihracatı teşvik tedbirlerinin de büyük rolü vardır.

2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ

Gelişmekte olan ülkelerin ihracatı, genellikle hammaddelere dayanmakta ve ihracat gelirlerinin önemli kısmı da, birkaç maddeden elde edilmektedir. Böyle bir ihracat yapısı ile, ihracat gelirlerini hızlı bir şekilde arttırmak ve kalkınmanın en önemli şartı olan sanayileşme programlarının gerçekleştirilmesi için gerekli ithalat bedellerinin ödenmesini sağlayacak oranda döviz geliri elde etmek, imkânsız denecek kadar güçtür. Bu yüzden petrol ihracatçısı olanlar dışında kalan bütün kalkınma çabasındaki ülkeler, ihracatlarının yapısını değiştirmek ve bunun için de ihracat mallarını, özellikle sanayi ürünlerini de katarak, çeşitlendirmek zorundadırlar. Böylelikle, ham ve ilkel maddelerin dünya piyasalarındaki fiyat dalgalanmalarının olumsuz etkilerinden, ihracat gelirlerini bir ölçüde koruyabilmek ve döviz kazançlarında istikrarlı bir artış sağlamak mümkün olabilecektir.

ihracat mallarının çeşitlendirilmesine paralel olarak, ihracatın yapıldığı ülkelerin de çeşitlendirilmesi gerekir. ihracatın; az sayıda belirli ülkelere yönelik olması, alıcı ülke ekonomilerinde meydana gelebilecek

dalgalanmalara karşı son derece hassas olması sonucunu doğurmaktadır.

Ancak; ihracatın arttırılması, ihrac ürünlerinin ve alıcı ülkelerin çeşitlendirilmesi; dinamik bir pazarlama çabası ile birlikte, planlama ve gelişmenin çeşitli sınıflarını içine alan entegre bir ihracat stratejisini gerekli kılar.

Çünkü ihracata yönelik sanayi sektörünün gelişmesi, ekonomideki genel eğilimlere sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yüzden de, ihracatı teşvik için alınan tedbirler, ticari politika dışında; maliye, para ve yatırım politikalarını, alt yapı değişikliklerinin ve dış ticaretin, ulusal ekonomik planlama ile bütünleşecek biçimde planlanmasını da kapsamlı; ayrıca gerçekçi bir ihracatı geliştirme politikasının oluşmasını kolaylaştırmaya ve ihracatı geliştirme programının işleyişi için yeterli kurumsal desteği sağlamaya yönelik olmalıdır(3).

3. TÜRKİYE'DE İHRAÇATI TEŞVİK TEDBİRLERİ

Gelişmekte olan pek çok ülke gibi, Türkiye de; sanayilesmesinin gereği olan 5 yıllık olanlar ile yıllık programlarda yer alan yatırımları yapmak, bunun için de ihtiyaç duyulan mamul, yarı mamul ve hammadde ithalini sürdürmek, ülke içi üretim ve tüketimde meydana gelen değişmelere göre, ihtiyaç duyulan hammaddeleri ithal etmek üzere giderek artan oranlarda döviz sağlamak zorundadır.

Özellikle 1970'lerde petrol fiyatlarında meydana gelen astronomik artışlar, gelişmiş ülkelerin ürettiği sanayi ürünlerine de yansırken, petrol üreticisi olmayan, gelişme yolundaki diğer ülkeler gibi Türkiye de aynı miktarda ithalatı sürdürmek için, hem petrol üreticisi ülkelere ve hem de gelişmiş ülkelere, eskisinden çok daha fazla döviz ödemek zorunda kalmıştır.

Ülkemizin kısa dönemde gerçekleştirilmesinden vazgeçemeyeceği ve büyük ölçüde aramallardan oluşan bu yüksek değerdeki ithalatın finansmanı;

- İhracat gelirleri,
- Turizm gelirleri,
- İşçi gelirleri,
- Uluslararası para piyasalarından sağlanan kısa süreli borçlanmalar.

Uluslararası kurumlardan alınacak krediler ile mümkün olabilecektir.

Turizm gelirlerinin bir türlü beklenen oranda gerçekleşmemiş olması, işçi gelirlerinin nasıl bir gelişme göstereceğinin pek belirgin olmaması, borçlanmaların ise, uzun dönemde geçerli bir yol olarak görülmemesi nedeniyle, uzun dönemde geçerli olabilecek en sağlıklı çözüm; "İhracattın arttırılması" şeklinde kendini göstermektedir.

Türkiye'de ihracatın arttırılmasına yönelik çalışmaların, oldukça eski bir geçmişi vardır. Ancak, bu çalışmaların ihracatın teşvikinde etkin bir yapıya dönüşmesi zaman içinde olmuş, özellikle planlı dönemde teşvik tedbirleri, birbirini tamamlayan bir bütün halinde uygulamaya konulmuştur. Bu yüzden Türkiye'de ihracatı teşvik tedbirlerini, planlı dönemden önce ve sonra olmak üzere, iki ayrı bölümde incelemek yararlı olacaktır.

3.1. 1923-1960 YILLARI ARASINDAKİ DÖNEM

Cumhuriyetin ilk yıllarında, öncelikle sanayinin teşvik ve korunmasına önem verilmiş, 1923'deki İzmir İktisat Kongresi'nden sonra, 1927'de 15 yıllık süre için, Tesvik-i Sanayi Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'de ihracatla ilgili bir verginin istisnası, ilk defa 28.5.1940 tarih, 3843 sayılı kanunla gerçekleştirilmiştir. 1956 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanunla birlikte çıkarılan Millî Korunma Kanunu, savaş ekonomisinin gereklerini de göz önünde bulundurarak, dış ticarete devlete doğrudan ihracat yapma yetkisi vermiştir.

13.7.1956 tarihinde yayımlanan, 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'nun 6. ve 7.maddeleri ise, Muamele

Vergisine uygulanmakta olan ihracat muaflığı mekanizmasını, istihsal vergisinin prensibine uyacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Buna göre; ihracatla ilgili mallar için ödenmesi gereken vergiler önce ertelenmekte, sözkonusu malların, ihracat bildiriminden sonraki 6 ay içinde ihrac edilmesi durumunda ise, tamamen silinmektedir. Ayrıca; vergisi ödenmiş maddelerle üretilmiş ürünlerin ihracı halinde, daha önce tahsil olunan istihsal vergisi iade edilmektedir.

6802 sayılı kanun dışında, planlı döneme girmeden önce, uygulanması etkili olmayan; şeker, ispirto, ispirtolu içkiler ve tuz ile ilgili birbirinden kopuk ihracat kopuklukları vardı.

Ihrac edilen mamulün bünyesindeki vergi yükünü giderecek ölçüde olmayan bu muafliklar, olumlu bir etki sağlayamamakta idiler(4).

3.2. PLANLI DÖNEM

Bilindiği gibi 1961 Anayasasının 129.maddesi; İktisadi Sosyal ve Kültürel Kalkınmanın plana bağlı olacağı, bunun için kurulması öngörülen Devlet Planlama Teşkilatı'nın isleyiş ve görevlerinin, özel bir kanunla düzenleneceğini belirler.

Bu hükme dayanarak, 30.5.1961 tarih ve 91 sayılı kanunla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'nın görevleri arasında, "özel sektörün faaliyetlerini, planın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik edecek ve düzenleyecek önlemleri tavsiye etmek" de yer almaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatının kuruluşundan kısa bir zaman sonra, maliyetlerdeki vergi yükünü yeterli ölçüde gidermenin ancak global bir vergi iadesi ile mümkün olacağı sonucuna ulaşıldığından 21.9.1962 tarih ve 261 sayılı kanunla, Bakanlar Kuruluna vergi iadesi yapma yetkisi tanınmıştır. Bu kanunun uygulanmasına ilişkin esaslar daha sonra çıkarılan kararnamelerle düzenlenmiştir.

İhracatın kalkınma planlarında öngörülen düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamak için, 16.9.1968 tarihinde yürürlüğe konan 6/10649 sayılı kararla, ihracatçılara kısa vadeli ucuz kredi olanağı sağlanmıştır. Bu karar çerçevesinde ihracatçılara verilen krediler vergi, resim ve harç istisnasından yararlanmakta, ayrıca bu kredilere uygulanan faiz, cari faiz oranından düşük olmaktadır.

Diğer taraftan aynı kararname ile; ürünlerini ihraç eden veya edecek olan, ya da yabancılara yurt içinde satan ve satacak olan üreticilere bu ürünlerin imalinde kullandıkları ham ve yardımcı maddelerle, ihracında kullandıkları ambalaj malzemelerinin ithali için, imalatçı tarafından hazırlanan projenin, teşvik bürosunca uygun görülmesi kaydıyla, transfer önceliğine sahip döviz tahsisi olanağı da getirilmiştir.

Bu çerçevede yapılacak olan döviz tahsisinin miktarı, toplam ihracat değerinin %50'sini gecememekte ve ayrıca tahsis edilecek dövizin TL. karşılığının %10'u da T.C.Merkez Bankasına teminat olarak yatırılmaktadır.

Gerçi ihracatı teşvik amacıyla, çok daha önce, 1965 yılı ithalat rejimi kararına ekli Tahsisli İthal Malları Listesine ihracatı geliştirme kotası dahil edilmiş fakat bu kotadan herhangi bir döviz tahsis talebi olmamıştır.

4. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİNİN ÇEŞİTLERİ

İhracatı teşvik tedbirleri, sürekli gelişen ve değişen ekonomik şartlara bağlı olarak dinamik bir yapıdadır. Bu nedenle kullanılan araçların nitelik ve nicelikleri, zaman içinde oldukça büyük değişim ve gelişim göstermiştir.

4.1. Vergi İadeleri (Ristrunlar)

Milletlerarası antlaşmalar, dış ticarete serbest rekabeti bozmamak için, ihracatın sübvansiyone edilmesi yasaklanmış olduğundan devletler, ihracatı cazip kılmak

icin en baş etken olarak, iç piyasa için üretimde ve satışlarda aldıkları vergileri ihracatçıya iade etme yolunu bulmuşlardır. Bu meşru bir metod olarak pek çok ülkede (Ortak Pazar Ülkeleri dahil) uygulanmaktadır.

Bir mal ihraç edilebilir duruma getirilene kadar çeşitli safhalardan geçer ve bu safhaların birçoğunda farklı adlarla vergilendirilir. Tüccar ve sanayiciyi ihracata teşvik etmek amacıyla, çeşitli safhalarda ödenen bu vergilerden bazı iadeler yapılır. Vergi iadesine konu teşkil eden mamuller ihracatı teşvik amacıyla biraz daha çoğalmaktadırlar. Türkiye'de de vergi iadesi, ihracatı teşvik için kullanılan ilk önlemlerden biri olmuştur. Bu ristrunlar, dahilden alınan bir malin ihracatçı tarafından aynen bir değişikliğe uğratılmayarak ihraç edilmesi halinde dahi doğacak lüks ve nakliyat vergilerinde de bahis konusudur(5).

Ihracatta vergi iadesinde güdülen gaye, dar anlamda mamullerimize ihraç gücü kazandırmak, ihraç edilen mamulün üretimi sırasında dolaylı veya doğrudan alınan vergilerin ihracatçıya tekrar iadesiyle diğer ülkelerin aynı çeşit ve kalitedeki mamülleriyle dış piyasada rekabet etmek imkanı sağlamak; geniş anlamda uzun vadede ve ihracatı teşvik tedbirlerinin tümü içinde, ihracatımızın bünyesini değiştirmek, mamül ihracının toplam ihracat içindeki oranını yükseltmektir(6).

4.2. VERGİ MUAFİYETİ

Vergi iadelerinden bahsederken. Üretilmiş olan mamulün ihraç edilene kadar geçirdiği çeşitli aşamalarda oluşan vergilerinin ödenmiş olması halinde bu vergilerden bir kısmının iade olduğundan bahsettik. Bu iade konusu, zaman zaman az bulunup itirazlara neden teşkil edebilir. İşte, bu durumların önüne geçmek amacıyla, ihraç mallarının yapımında kullanılan mallar ihracattan doğan gelirler, kurumlar ve gelir vergileri muafiyetine tabi tutulurlar. Aynı şekilde servis ve hizmetlerden alınan vergiler de ihraç konusu mallardan alınmayabilir. Vergi muafiyeti

mekanizması kolay işlesin diye birçok ülkede bu muafiyetten ihracatçı gibi, ihracatı yapan komisyoncu, aracı, fason çalışanlar dahi bazı yasal işlemleri yerine getirmek suretiyle yararlanabilmektedirler. Tabii, genel olarak vergiden muaf olabilmek için bir takım koşulların yerine getirilmesi gerekir.

4.3. PRIM REJİMİ

ihracatta prim rejimi daha çok gelişme yolunda olan ülkelerde uygulama alanı bulan bir teşvik tedbiridir. Hemen hemen ihracatın sübvansiyonu anlamına gelmektedir. Esası, işlenmiş mamullerin ihracatında ihracat değerinin belli bir oranında ihracatçıya teşvik amacıyla paraca yardım (prim) yapılmasından ibarettir. Güney Kore'de uygulanan primin dikkati çeken özelliği ihracat yapamayan işletmelerden alınan bir mevi verginin meydana getirdiği fon, ihracata yönelmiş işletmelere ihracatları oranında prim olarak dağıtılır.

4.4. UCUZ KREDİ İMKANLARI

ihracat alanında "Ucuz Kredi" mali imkanlar içinde en yaygın olan husustur. Yine kredi ihracatçı için gerekli olan bir mali imkandır.

Genel olarak üretim aşamasında olsun, malın tesliminden sonraki aşamada olsun, yahut yabancı ülkelerdeki yatırımlar için ihtiyaç duyulduğundan ihracatçı ya resmi kuruluşlardan ya da resmi kanallar tarafından koordine edilen özel kuruluşlardan ya da resmi kanallar tarafından koordine edilen özel kuruluşlardan normal piyasa koşullarından ucuz, düşük faizli kredi sağlayabilir. Hatta bu çeşit kredileri, bankalardan veya bu konularda uzmanlaşmış organizasyonlardan da temin edebilir. Kredileri genellikle, üç grupta toplamak mümkündür:

- Satışın finansmanı,
- Üretimin finansmanı,
- Yatırımları finanse etmek amacıyla verilen kredi,

Bu kredi imkanları iki gayeyi hedef tutmaktadır.

-Finansman kaynaklarını kredilerle kolaylaştırarak yabancı ülkelere satışları teşvik etmek,

-Kredi kaynaklarının maliyetinde indirim yaparak yabancı ülkelere satışları teşvik etmek.

4.5. İHRACATTA SİGORTA İMKANLARI

Yabancı ülkelere ihracat yapan teşebbüs sahibi bazı rizikolarla yüzyüze gelmektedir. Bu durum da, finansman imkanı çok fazla olmayan ihracatçıyı ürkütmede hatta gerektiğinde ihracattan çekilmesine dahi sebep olmaktadır. İşte, bu sebepledir ki ihracatta sigorta konusu ortaya çıkmıştır.İhracat yapan firmaların kabarıklık sayısı, yapılan muamelelerin büyük meblağlar teşkil etmesi gibi sebeplerle girilen bu rizikoların garantileri normal sigorta şirketlerince karşılanmaktadır.Bu noktadan hareket edilerek kamu kuruluşunda olan ve fakat pek çoğu özel hukuk kurallarına göre çalışan sigorta tesekküllerinin korunması başlanmıştır.

4.6. NAKLİYEDEN SİGORTA İMKANLARI

İhracatta sigorta imkanları bu kadarla kalmamaktadır. Hem ihracatçı (satıcı) hem de ithalatçı (alıcı) için önemli bir aşama teşkil eden nakliye (transport) nin her şekli içinde bir sigorta kolaylığı uygulanmaktadır. Zira, malın alıcının eline geçene kadar nakliye esnasında birçok tehlikeye maruz kalması pekala mümkündür. Bu aşamaya kadar bütün kolaylıklardan yararlanan ihracatçıyı nakliye aşamasında da yalnız bırakmanın önemine inanılarak önlemler alınmıştır. Nakliye şekilleri içinde bilhassa deniz nakliyatı hepsinden daha çok önem kazanmıştır. Nakliye sigortası konusunda her ülkenin aldığı birçok önlem ve saatler bulunmaktadır.

4.7. DİĞER BAZI MALİ TEŞVİKLER

Ucuz fiyatla hammadde sağlanması; bazı ülkelerde nihai mamül ihracatçılarına, ihrac edilen belirli mamullerin iç piyasada üretilen girdilerinin ucuz fiyatlarla sağlanabilmesi imkanı sağlamıştır.

Taşıma ücretlerinde indirim: ihrac mallarının düşük ücretle taşınması özellikle kamuya ait taşıt araçları için yapılan bir uygulamadır.

İşçi eğitimi: Bazı ülkelerde endüstriyel kalkınmayı geliştirme politikası çerçevesinde üretimde ve dolayısıyla ihracatta kalite ve standardı sağlayabilmek için işçi eğitilmesi amacıyla devlet mali yardım yapmaktadır(7).

4.8. PAZARLAMA YARDIMI

Ihracatçı kuruluşların ürünlerini pazarlamada karşılaşmış oldukları sorunları çözümlenebilmek için özellikle gelişmekte olan ülkelerde devlet yardımı bir mecburiyettir. Çünkü, bu ülkelerdeki işletmeler gelişmiş ülkelerin işletmeleri ile karşılaştırıldığında küçük ölçeklidir ve ürünlerini dış piyasalarda pazarlayacak ve bu konuda araştırma yapacak güçten yoksundurlar. Bu sebeple dış piyasalar hakkında bilgi toplama, dış ülkelerde sergi açma, ihracat elemanı yetiştirme, ambalajlama ile ilgili hizmetlerin kamu kuruluşlarınca düşük ücretlerle ve karşılıksız olarak yapılması gerekmektedir.

5. TÜRKİYE'DE İHRACATIN TEŞVİKİNDE VERGİ İADESİ

Teşvik tedbirleri Türkiye'de üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Zaman zaman teşvik tedbirlerinin etkileri gereğinden çok abartılmış, bazen de teşvik politikasına gereksiz ve sonuçsuz bir maliyet unsuru olarak bakılmıştır. Teşvik tedbirlerinin olumlu etkilerini bulgulayan kantitatif çalışmalara güvensizlikle bakılmaması gerekir. Belli gelişmelerin uygun teşvik uygulanmaması halinde de belirebileceğini savunmak güçtür. Bu politikaların uygulanması

halinde belir olumlu sonuçların belli sınırlar içinde ölçülebilmesi bir dereceye kadar olanaklıdır, ama uygulanmamaları halinde neler olabileceğini ortaya koyan anlamlı bir tetkik yöntemi yoktur. bu nedenle teşvik tedbirlerinin yanında olurken çok ihtiyatlı, tedbirlere karşı çıkarken de çok sağlam kanıtlara sahip olmak gerekir.

Türkiye'de ihracatı teşvik konusunda kullanılan en etkin araç, ihracatta vergi iadesidir. Bu tedbir, önce Birinci Beş Yıllık kalkınma Planında ele alınmış ve ihrac mallarının maliyetine giren bütün dolaylı (endirekt) vergilerin mal ihrac edildiğinde ihracatçıya geri verilmesini sağlayacak bir vergi düzenine ihtiyaç bulunulduğuna değinilmiştir. Ancak, böyle bir vergi düzeni yaratılmadan 1963 tarihli ve 261 sayılı kanunla ihracatta vergi iadesi yaratılmadan 1963 tarihli ve 261 sayılı kanunla ihracatta vergi iadesi sisteminin uygulanması konusunda Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir. Önce 1963'te, sonra da 1964'te iki kararname ile sistem uygulanmaya konulmuştur. Bu sisteme göre hangi ihrac mallarına uygulanacağı belirtilmiştir. Vergi iadesinin uygulanacağı mallara ait listede değişiklik yapma yetkisi önce ilgili bazı Bakanlık ve kuruluşların temsilcilerinden kurulan ihracatta Vergi iadesi Komisyonuna, sonra Başbakanlığa bağlı Yatırımları ve ihracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu'na, daha sonra dış ekonomik ilişkiler Bakanlığına bağlı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğüne, bu Bakanlığın kaldırılması ile de Ticaret Bakanlığına verilmiştir. Vergi iadelerinin kolaylık sağlamak üzere advalorem esasına göre hesaplanması da öngörülmüştür. Sistemde hemen bazı aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle maliyete doğrudan giren vergilerin iadesi, fakat aramalları ve yatırım mallarına giren vergilerin iadesi dışında tutulması devamlı şikayet konusu olmuştur. Bunun yanında vergi iadesi sisteminin uygulandığı mal türlerinin sınırlandırılması, iade için en az ihracat şartının olması, iade oranlarının sayısal büyüklükleri de bir tartışma konusudur.

Gerçi bir ara Yetki Kanunu, hükümetlere vergi iadesi oranlarını yükseltmek yetkisi vermiştir; ama bu

kanun da Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Bugün ihracatın teşviki sistemi ve özellikle ihracatta vergi iadesi uygulanması ilginç bir nitelik almıştır. Bilindiği gibi, uluslararası kuruluşlar, ihracatın sübvansiyon ve farklı kur uygulaması ile teşvikine karşı çıkmaktadırlar. Oysa çoğu ülke, aynı anlama gelen vergi iadesini uyguladığı halde, adı geçen bu kuruluşlar, bu uygulamayı engelleme engelleme girişiminde bulunmamaktadırlar. Çünkü, belli bir aşamaya kadar vergi iadesi önemli bir sübvansiyon sayılmayabilir. İadenin asıl amacı belli ihracat mallarına uluslararası piyasada rekabet olanağı sağlamasıdır. Aslında bu amaç bile uluslararası kuruluşların ilkelerine aykırıdır. Ama iade, bu amacın sınırları içinde kaldıkça, görmezlikten gelinmektedir. Ayrıca vergi iadesi politikası uygulanırken dikkat edilmesi gereken nokta, ihracatın normal gelişimine girmiş olan ürünlerde maliyet ve fiyat koşulları düzelmişse iadeyi kaldırmaktır. Bunun yanında iade edilecek verginin özenle hesaplanması veya kolay ve doğru hesaplanabilecek bir esasa oturtulması gerekir(8).

6. 1968-1978 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN İHRACATTA VERGİ İADESİ ÜZERİNE BİR REGRESYON ANALİZİ

Bilindiği gibi az gelişmiş ülkeler ihracatlarını geliştirmek için birçok teşvik tedbiri alırlar. Bunların bazısına yukarıda kısaca değindik. Şimdi de Türkiye'de uygulanan ihracatta vergi iadesi üzerine bir regresyon analizi yapmaya çalışacağız ve vergi iadesinin, ihracatı ne derece etkilediğini görmeye çalışacağız.

YILLAR	IHRACAT (Y) (MİLYON TL.)	VERGİ İADESİ (MİLYON TL.)
1968	4.468	58
1969	4.832	208
1970	6.408	290
1971	9.090	385
1972	11.876	718
1973	18.037	920
1974	21.197	920
1975	20.075	1.383
1976	30.776	3.118
1977	31.339	3.449
1978	55.368	2.938
1979	75.744	3.290
1980	221.498	4.846
1981	530.716	24.653
1982	937.311	86.816
1983	1.298.945	140.186
1984	2.608.332	329.058
1985	4.152.927	287.238

KAYNAK: S.Rıdvan Korluk, İhracatta Vergi İadesi, İTO Yayınları, 1985 ve DPT Teşvik ve Uygulama Başkanlığı Yayınları

Araştırma dönemimiz 1968-1985 yılları arası 18 yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu dönemdeki ihracat değeri ile vergi iadeleri tespit ettiğimiz veriler üzerinde araştırmamızı yürüttük. Seriler arasındaki uzun dönem seyrini belirlemek amacıyla regresyon analizleri yaptık. Bu analizlerde regresyon denklemine en küçük kareler yöntemini uygulayarak regresyon katsayılarını bulduk. Bu katsayıların hesabında;

$$a = y - bx$$

$$b = \frac{\sum xy - nxy}{\sum x^2 - n(x)^2}$$

denklemeden yararlandık.

Ayrıca ihracat değeri ile vergi iadesi değerleri arasında % ilişkiyi tespit etmek amacıyla iki seri arasında korelasyon testi uyguladık. Korelasyon analizinde;

$$r = \frac{\sum xy}{n\sigma_x \cdot \sigma_y}$$

formülünü kullandık.

Ihracat değerleri 1968 yılından itibaren 1971'e kadar tedrici artışlarla seyretmişken daha sonra önemli derecede yükselmeler göstermiş ve 1974 yılında 21 Milyon Doların üstüne çıkmıştır. Daha sonra 197'ye kadar yavaş artış gösteren ihracat değeri 1978'den itibaren % 50'lerin üzerinde artışlarla seyretmiş ve 1975 yılında 4.000.000.000 \$ ve üstüne çıkmıştır.

Vergi iadesi de yine 1975'e kadar yavaş artışlarla seyretmiş iken daha sonra hızla yükselmeler göstermiş ve 1984'te 320 Milyon Dolar civarında gerçekleşmiştir. 1985 yılında ise ihracat değerindeki % 60 artışa rağmen vergi iadesi belirli oranda düşme göstermiştir.

Uyguladığımız istatistik analizde $Y = 1623.2 + 0.08X$ bulduk. Bu regresyon doğrusunun yılda 80 Milyon dolayında artış kaydettiğini göstermektedir.

Öte yandan uyguladığımız korelasyon analizinde $r = +0.95$ bulduk. Bu katsayı, ihracat değeri ile vergi iadesi arasında 18 yıllık araştırma döneminde çok yüksek oranda ilişki bulunduğunu göstermektedir. Yani yıllar itibarıyla ihracat değerindeki artışa paralel olarak vergi iadesi de yükselmiştir.

O halde ihracatın artırılması ile döviz gelirlerinin yükseltilmesi yoluna gidilmesi aynı zamanda ihracatçıların da önemli düzeyde vergi iadesinden yararlanmalarını sağlayacaktır. Konuyu vergi iadesi açısından ele aldığımızda, vergi iadesindeki sürekli artışlar, ihracatçıların ihracatlarını arttırmalarını büyük ölçüde teşvik edecektir.

Kısaca vergi iadesi uygulaması ihracatı arttırmada önemli bir etken olarak dikkati çekmektedir.

DİPNOTLAR

- (1) Yayan, Veysel: **Ihracatı Teşvik Tedbirleri ve Türkiye'de ihracatın Teşviki**, Ankara 1981, DPT Yayınları, s.6.
- (2) Sesyılmaz, Tarık: **"Sınai Ürün ihracatının Geliştirilmesi İçin Kredi Olanakları, Koşulları ve Kullanımı ile ihracat Kredilerinin Garanti Altına Alınması, Sigortalıması ve Türkiye'deki Durum"** Sanayi Ürünleri Dış Satımının Geliştirilmesi Semineri, Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s.116.
- (3) Yayan, a.g.s., s.9.
- (4) **50 Yılda Türkiye'de ihracatı Teşvik Tedbirleri**, Ticaret Bakanlığı 50.Yıl Yayınları, No:2, Ankara 1974, s.3-8.

- (5) **Dünyada ve Türkiye'de ihracatı Teşvik Tedbirleri**, İKV Yayınları, 1972, s.10.
- (6) **Yatırımların ve ihracatın Teşviki**, DPT Yayınları, Ankara 1982, s.130.
- (7) **Yatırımların ve ihracatın Teşviki**, DPT Yayınları, Ankara 1982, s.149.